

ІНСТИТУЦІЙНА РОЛЬ ПРОБАЦІЇ В МЕХАНІЗМІ ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ІНСТИТУТУ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ З ВИПРОБУВАННЯМ

THE INSTITUTIONAL ROLE OF PROBATION IN THE MECHANISM OF APPLICATION OF THE CRIMINAL LAW INSTITUTION OF EXEMPTION FROM SERVING A SENTENCE WITH PROBATION

Шкута О.О., д.ю.н., професор,

завідувач кафедри професійних та спеціальних дисциплін,

Херсонський факультет Одеського державного університету внутрішніх справ

ORCID ID: 0000-0003-0395-5710

В статті зауважено, що з 01.01.2018 р. в Україні почала діяти юридична особа публічного права, державна установа Міністерства юстиції – «Центр пробації». Визначено, що нормативно-правову основу пробації в Україні складають: міжнародні акти щодо пробації; законодавчі акти та підзаконні нормативно-правові акти України з питань пробації. Обґрунтовано, що пробація розуміється, як: запобігання вчиненню правопорушення; форма забезпечення безпеки громади та суспільства; участь в організації виконання кримінальних покарань не пов'язаних із позбавленням волі; контроль за особою-правопорушником та підтримка її в суспільстві.

Зауважено, що законодавець регулювання пробації в Україні закріплює три види пробації – досудова пробація (на даній стадії відбувається складання досудової доповіді, формалізованої інформації, яка містить характеристику обвинуваченого з метою сприяння прийняттю судом рішення про міру його відповідальності), наглядова пробація (передбачає життєві виховних та наглядових функцій щодо засуджених, в тому числі і осіб звільнених від відбування покарання з випробуванням) та пенітенціарна пробація. Вказано, що пробаційна програма – це система визначених графіком занять, які мають за мету корекцію поведінки, що суперечить суспільним нормам, та формування соціально сприятливих змін особистості (Пробаційна програма «Зміна посткримінального мислення», Пробаційна програма «Попередження вживання психоактивних речовин», Пробаційна програма «Подолання агресивної поведінки»). Визначено, що пробація в Україні створюється та розвивається на основі кращого міжнародного та зарубіжного досвіду пробації та наразі в Україні реалізуються міжнародні проекти в сфері пробації («PRAVO-Justice», «NORLAU Проект пробації», «EDGE», «MATRA», «SERVING LIFE», «UNODC»). Зауважено, що «Центром пробації» укладено меморандуми про багатостороннє співробітництво з органами пробації зарубіжних країн (з Директоратом Виправної служби Норвегії Норвегії та Державною службою пробації Латвії; з Директоратом Виправної служби Норвегії та Директоратом національної пробації міністерства юстиції Румунії). Узагальнено, що міжнародна співпраця в сфері пробації має на меті подолання ряду проблем у сфері здійснення пробації України, у відповідності її міжнародним стандартам, впровадженню позитивного зарубіжного досвіду, вдосконаленню законодавства, методології та інструментарії сприяння ресоціалізації, реабілітації та вправленню засуджених після відбуття ними кримінального покарання у вигляді позбавлення волі та щодо реалізації покарань, не пов'язаних з позбавленням волі.

Ключеві слова: пробація, інститут звільнення від відбування покарання, звільнення від відбування покарання з випробуванням, інститут випробування, обвинувачений, підсудний, засуджений, покарання, відбування покарання, виправлення засуджених, ресоціалізація засуджених.

The article noted that on January 1, 2018, a legal entity under public law, a state institution of the Ministry of Justice – "Probation Center" began operating in Ukraine. It was determined that the normative and legal basis of probation in Ukraine consists of: international acts on probation; legislative acts and subordinate legal acts of Ukraine on probation issues. It is substantiated that probation is understood as: preventing the commission of an offense; a form of community and society security provision; participation in the organization of execution of criminal punishments not related to deprivation of liberty; control of the offender and his support in society.

It is noted that the legislative regulation of probation in Ukraine enshrines three types of probation – pre-trial probation (at this stage, a pre-trial report is drawn up, formalized information that contains the characteristics of the accused in order to facilitate the court's decision on the extent of his responsibility), supervisory probation (presupposes the use of educational and supervisory functions in relation to convicts, including persons released from serving a sentence with probation) and penitentiary probation. It is indicated that the probation program is a system of scheduled classes aimed at correcting behavior that contradicts social norms and forming socially favorable personality changes (Probation program "Change of post-criminal thinking", Probation program "Prevention of use of psychoactive substances", Probation program "Overcoming aggressive behavior"). It was determined that probation in Ukraine is created and developed on the basis of the best international and foreign probation experience, and currently international projects in the field of probation are being implemented in Ukraine ("PRAVO-Justice", "NORLAU Probation Project", "EDGE", "MATRA", "SERVING LIFE", "UNODC"). He noted that the "Probation Center" has signed memorandums of multilateral cooperation with the probation authorities of foreign countries (with the Directorate of the Correctional Service of Norway and the State Probation Service of Latvia; with the Directorate of the Correctional Service of Norway and the Directorate of National Probation of the Ministry of Justice of Romania). It is summarized that international cooperation in the field of probation is aimed at overcoming a number of problems in the field of probation in Ukraine, bringing it into line with international standards, implementing positive foreign experience, improving legislation, methodology and tools to promote resocialization, rehabilitation and management of convicts after serving their criminal sentence in the form of deprivation of liberty and regarding the implementation of punishments not related to deprivation of liberty.

Key words: probation, institutional role, institution of release from probation.

Постановка проблеми. Одним із засобів міжнародного механізму протидії злочинності є застосування такого виду кримінального покарання, як позбавлення волі як крайнього засобу впливу на засуджену особу, оскільки процеси гуманізації в системі покарання, соціально-економічна доцільність функціонування пенітенціарної системи спрямовані в т.ч. і на реабілітацію та виправлення злочинця без ізоляції від суспільства. Зокрема, Економічна та соціальна рада ООН у 1951 р. висловила підтримку

можливого розвитку інституту пробації, як елементу пенітенціарної культури та форми соціально-правового контролю щодо засуджених.

В умовах євроінтеграційних процесів та в межах реформування кримінально-виконавчої служби України експерти Європейського Союзу в оцінчій доповіді рекомендували створити в Україні службу пробації європейського зразку. Так, досвід зарубіжних країн в сфері пробації визначає, що зміст інституту пробації поля-

гає у ефективному виправленні засудженого шляхом поєднання випробування спеціальними юридичними обов'язками з системою заходів реабілітаційного характеру та соціально-психологічного дослідження особи по відношенню до них. Що дозволяє визначити картину моральних цінностей конкретної засудженої особи, сформулювати програму соціально-психологічної та виховної роботи. Також, органи пробації здійснюють координацію діяльності та сприяють роботі правоохоронних органів, державних органів, громадських організацій, окремих громадян в процесі виконання кримінальних покарань не пов'язаних із позбавленням волі [1].

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню інституційної ролі пробації в механізмі застосування кримінально-правового інституту звільнення від відбування покарання з випробуванням присвятили свої праці такі науковці, як: Н. Г. Габлей (окремі аспекти застосування до засудженого звільнення від відбування покарання з випробуванням як однієї з форм реалізації кримінальної відповідальності) [1], М. І. Демура (український досвід та міжнародні практики інституту пробації) [2]; Б. Телефанко (пробація як захід кримінально-правового впливу на рецидивну злочинність) [6], Д. Ягунов (концепція, засади діяльності, організаційна структура служби пробації) [7] та ін.

Метою даної статті є дослідження інституційної ролі пробації в механізмі застосування кримінально-правового інституту звільнення від відбування покарання з випробуванням.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 №655-р. було створено з 01.01.2018 р. юридичну особу публічного права, державну установу Міністерства юстиції – «Центр пробації» [5].

Нормативно-правовою основою пробації в Україні складають:

1. Міжнародні акти щодо пробації. Наприклад, Правила щодо підбору, відбору, освіти, навчання і професійного розвитку персоналу тюрем і пробації (Комітет з питань проблем злочинності Ради Європи, 25.04.19 р.), Резолюція (70)1 про практичну організацію заходів з контролю і постпенітенціарну опіку над умовно засудженими та умовно звільненими (заступники Міністрів Ради Європи, 26.01.70 р.), Київська декларація щодо розширення можливостей попередження злочинів, кримінального правосуддя та верховенства права: на шляху до виконання програми сталого розвитку до 2030 р. (14 Конгрес ООН з попередження злочинності та кримінального правосуддя 07–12.03.21 р.) та ін.

2. Законодавчі акти України з питань пробації. Зокрема, Конституція України, Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Кримінально-виконавчий кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, закони України «Про пробацію», «Про волонтерську діяльність» та ін.

3. Підзаконні нормативно-правові акти України з питань пробації:

– Постанови КМУ, зокрема Постанова «Про затвердження порядку розроблення та реалізації пробаційних програм»;

– Накази Міністерства Юстиції з питань пробації. Наприклад, Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Типового положення про уповноважений орган з питань пробації та Типового положення про сектор ювенальної пробації» від 18.08.17 № 2649/5, Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Порядку складання досудової доповіді» від 27.01.2017 № 200/5 та ін.

– відомчі нормативно-правові акти з питань пробації. Наприклад, Наказ Державної установи «Центр пробації» «Про затвердження Положення про філії Державної установи «Центр пробації» від 10.12.20 № 741/ОД-19, Наказ Державної установи «Центр пробації» «Про затвердження

Переліку видів публічної інформації розпорядником якої є Державна установа «Центр пробації»» від 09.01.20 № 11/ОД-20 та ін. [6].

Відповідно до п. 6 ст. 2 Закону України «Про пробацію» пробація – «система наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого» [4].

На офіційному веб-сайті «Пробація України» визначено, що пробація розуміється, як:

- запобігання вчиненню правопорушень;
- одна із форм забезпечення безпеки громади та суспільства;
- складання досудової доповіді для прийняття справедливого рішення по відношенню до обвинуваченої особи;
- участь в організації виконання кримінальних покарань не пов'язаних із позбавленням волі;
- контроль за особою-правопорушником та підтримка її в суспільстві;
- ресоціалізація засуджених, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі [6].

Функціонування системи органів пробації дозволяє засудженим особам виправитися без перебування у місцях позбавлення волі, зберегти суспільні відносини у сім'ї та громаді, місце роботи та житло, для суспільства – здійснювати профілактику злочинності та справедливе правосуддя, для держави – зниження рівня злочинності, зменшення навантаження на систему пенітенціарних установ, позитивний соціально-економічний ефект (оскільки пробація дешевше чим утримання ув'язнених в місцях позбавлення волі), дотримання міжнародних стандартів та ін.

Законодавче регулювання пробації в Україні закріплює три види пробації – досудова, наглядова та пенітенціарна, окремі науковці зауважують на необхідність введення четвертої форми – постпенітенціарної пробації, яка має на меті ресоціалізацію засуджених в сфері освіти, працевлаштування тощо [2, с. 673].

Основним завданням досудової пробації – є складання досудової доповіді, питання щодо складання якої вирішується на стадії підготовчого провадження, а предметом розгляду зміст досудової доповіді – на стадії судового розгляду.

Досудова доповідь – це формалізована інформація, яка містить характеристику обвинуваченого з метою сприяння прийняттю судом рішення про міру його відповідальності.

Ст. 314 КПК України передбачає, що у випадку вирішення питання щодо застосування інституту звільнення від відбування кримінального покарання із випробуванням суд з власної ініціативи, або за клопотанням прокурора, обвинуваченого, його захисника може «доручити представнику персоналу органу пробації скласти досудову доповідь» [3].

До змісту досудової доповіді органу пробації входить інформація, щодо:

- попередньої історії засудженого;
- соціально-психологічної характеристики засудженого (особистої характеристики засудженого, соціального стану, освіти, сімейного стану, працевдатності, необхідності медичного лікування та ін.);
- рекомендацій щодо програми виправлення і реабілітації засудженого;
- загальний висновок щодо придатності засудженого для пробації;
- умови випробувального строку, заходів та програми пробації.

Відповідно до статистичних даних оприлюднених на офіційному веб-сайті «Пробація в Україні» станом на 01.11.23 р. органами пробації всього було отримано 771 судових ухвалу, з питання доручення представникам

органів пробації скласти досудову доповідь. З них лише 2% склали випадки, коли досудову доповідь з об'єктивних причин не було підготовлено, 88% було складено за участю обвинувачених осіб, в 96% випадків надано висновок про можливість виправлення без позбавлення чи обмеження волі на певний строк [6]. Відмітимо, що ці показники за період існування пробації значно збільшено, зокрема, станом на кінець 2019 року відмічалось 79% надання висновку про можливість виправлення без позбавлення чи обмеження волі на певний строк, а кількість неврахування судом висновку про неможливість виправлення обвинуваченого без ізоляції від суспільства складала майже 10%.

Наглядова пробація передбачає життя виховних та наглядових функцій щодо засуджених, в тому числі і осіб звільнених від відбування покарання з випробуванням. Так, згідно даних статистики Центру пробації за відповідний звітний період (станом на 1 листопада) 2023 року на 5411 осіб перебувало на обліку у зв'язку із звільненням від відбування покарання з випробуванням, ніж за аналогічний період у 2022 році. Звичайно, порівнювати ці данні з періодами до повномасштабного вторгнення рф не є коректним, оскільки воєнний стан, бойові дії, тимчасова окупація частини українських територій не дозволяє в повній мірі реалізовувати заходи пробації [6].

В межах наглядової пробації по відношенню до осіб звільнених від відбування покарання з випробуванням наразі діють такі апробаційні програми (пробаційна програма – це система визначених графіком занять, які мають за мету корекцію поведінки, що суперечить суспільним нормам, та формування соціально сприятливих змін особистості):

- Пробаційна програма «Зміна посткримінального мислення» – має на меті досягнення позитивних змін поведінки суб'єктів пробації шляхом розвитку навичок критичного та конструктивного мислення, формування навичок постановки цілей, планування та рефлексії, сприяння розвитку співпраці із оточенням на основі соціально-прийнятих норм;

- Пробаційна програма «Попередження вживання психоактивних речовин» – має на меті розвиток та підтримку навичок самоконтролю, усвідомлення необхідності зменшення шкідливих наслідків вживання психоактивних речовин, підвищення вмотивованої відмови від них;

- Пробаційна програма «Подолання агресивної поведінки» – має на меті розвиток навичок саморегуляції психоемоційних станів, управління агресивною поведінкою та гнівом, формування готовності до дотримання ненасильницьких моделей поведінки та соціально прийнятних норм [6].

Ефективність реалізації пробаційних програм свідчить відповідна статистика, зокрема, кількість клієнтів пробації значно збільшилася за останні роки (зокрема, за перше півріччя 2021 року складала 90,5 тис. засуджених, рецидив злочину в яких склав 0,78% від кількості засуджених, у порівнянні із 17,28% за аналогічний період 2020 року) [6].

Слід зауважити, що пробація в Україні створюється та розвивається на основі кращого міжнародного та зарубіжного досвіду пробації.

Наразі в Україні було реалізовано та реалізуються наступні міжнародні проекти в сфері пробації:

1. «PRAVO-Justice» (за участі ЄС) – впровадження в практику пробації України позитивного досвіду зарубіжних країн в сфері застосування альтернативних кримінальних покарань не пов'язаних із позбавленням волі, в т.ч. звільнення від відбування покарання з випробуванням, з метою вдосконалення національного законодавства, інструментарію пробації, навчання персоналу Центру пробації.

2. «NORLAU Проект пробації» (за участі Норвегії) – створення повномасштабної пробації в Україні у відповідності до європейських стандартів з метою скорочення кількості засуджених до позбавлення волі осіб.

3. «EDGE» (за участі Канади) – на основі практичного досвіду пробації здійснення розвитку законодавства, методології, матеріально-технічної бази та інструментарію в сфері реалізації покарань, не пов'язаних з позбавленням волі (в т.ч. і застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням).

4. «МАТРА» (за участі Нідерландів) – сприяння за рахунок цільової підтримки з боку голландських державних інститутів розвитку індивідуалізації виду кримінального покарання для здійснення справедливого і якісного правосуддя.

5. «SERVING LIFE» (за участі USAID) – профілактика поширення ВІЛ, туберкульозу, вірусного гепатиту С серед осіб, які знаходяться в органах пробації України.

6. «UNODC» (за участі ООН) – розробка, вдосконалення та впровадження реабілітаційних програм для ув'язнених в сфері виконання кримінального покарання, зокрема після їх звільнення [6].

Також, «Центром пробації» укладено меморандуми про багатостороннє співробітництво з органами пробації зарубіжних країн:

- з Директоратом Виправної служби Норвегії Норвегії та Державною службою пробації Латвії;
- з Директоратом Виправної служби Норвегії та Директоратом національної пробації міністерства юстиції Румунії [11].

Таке співробітництво спрямовано на обмін найкращими практиками, розробку концептуальних і методичних напрацюваннями в сфері пробації та застосування альтернативних кримінально-правових санкцій, розвиток національних систем пробації і міжнародного співробітництва [8].

Отже, аналіз зазначених проєктів свідчить про те, що міжнародні партнери та донори спрямовують свої зусилля на подолання ряду проблем у сфері здійснення пробації України, у відповідності її міжнародним стандартам, впровадженню позитивного зарубіжного досвіду, вдосконаленню законодавства, методології та інструментарію сприяння ресоціалізації [9], реабілітації та вправленню засуджених після відбуття ними кримінального покарання у вигляді позбавлення волі та щодо реалізації покарань, непов'язаних з позбавленням волі.

Висновки. З 01.01.2018 р. в Україні почала діяти юридична особа публічного права, державна установа Міністерства юстиції – «Центр пробації». Нормативно-правову основу пробації в Україні складають: міжнародні акти щодо пробації; законодавчі акти та підзаконні нормативно-правові акти України з питань пробації. Пробація розуміється, як: запобігання вчиненню правопорушення; форма забезпечення безпеки громади та суспільства; участь в організації виконання кримінальних покарань не пов'язаних із позбавленням волі; контроль за особою-правопорушником та підтримка її в суспільстві.

Законодавче регулювання пробації в Україні закріплює три види пробації – досудова пробація (на даній стадії відбувається складання досудової доповіді, формалізованої інформації, яка містить характеристику обвинуваченого з метою сприяння прийняттю судом рішення про міру його відповідальності), наглядова пробація (передбачає життя виховних та наглядових функцій щодо засуджених, в тому числі і осіб звільнених від відбування покарання з випробуванням) та пенітенціарна пробація. Пробаційна програма – це система визначених графіком занять, які мають за мету корекцію поведінки, що суперечить суспільним нормам, та формування соціально сприятливих змін особистості (Пробаційна програма «Зміна посткримінального мислення», Пробаційна програма «Попередження вживання психоактивних речовин», Пробаційна програма «Подолання агресивної поведінки»). Пробація в Україні створюється та розвивається на основі кращого міжнародного та зарубіжного досвіду

пробації та наразі в Україні реалізуються міжнародні проекти в сфері пробації («PRAVO-Justice», «NORLAU Проект пробації», «EDGE», «МАТРА», «SERVING LIFE», «UNODC»). «Центром пробації» укладено меморандуми про багатостороннє співробітництво з органами пробації зарубіжних країн (з Директоратом Виправної служби Норвегії Норвегії та Державною службою пробації Латвії; з Директоратом Виправної служби Норвегії та Директоратом національної пробації міністерства юстиції

Румунії). Міжнародна співпраця в сфері пробації має на меті подолання ряду проблем у сфері здійснення пробації України, у відповідності її міжнародним стандартам, впровадженню позитивного зарубіжного досвіду, вдосконаленню законодавства, методології та інструментарії сприяння ресоціалізації [10], реабілітації та вправленню засуджених після відбуття ними кримінального покарання у вигляді позбавлення волі та щодо реалізації покарань, непов'язаних з позбавленням волі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Габлей Н. Г. Окремі аспекти застосування до засудженого звільнення від відбування покарання з випробуванням як однієї з форм реалізації кримінальної відповідальності. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. Т. 29 / голов. ред. Ю. В. Цуркан-Сайфуліна ; МОН України, НУ «ОЮА». Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 55-60.
2. Демура М.І. Інститут пробації: український досвід та міжнародні практики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 11. С. 672-675.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2769> (дата звернення: 11.10.23).
4. Про пробацію: Закон України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text> (дата звернення: 12.10.23).
5. Про утворення державної установи «Центр пробації»: Розпорядження Кабінету міністрів України від 13.09.2017 № 655-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/655-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 05.10.23).
6. Пробація України. Офіційний веб-сайт. URL: https://www.probation.gov.ua/?page_id=122 (дата звернення: 05.10.23).
7. Телефанко Б. Пробація як захід кримінально-правового впливу на рецидивну злочинність. *Підприємництво, господарство і право*. 12/2018. С. 295–298.
8. Шкута О.О. *Наукові погляди на проблему виправлення і ресоціалізації засуджених, які відбувають покарання в колоніях середнього рівня безпеки. Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Юридичні науки*. Запоріжжя: ЗНУ, 2010. № 4. С. 201-206. URL: <http://www.law.journals.znu.zp.ua/archive/visnik-4-2010/35.pdf>
9. Шкута О.О. Участь громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених до позбавлення волі. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 28. С. 213–216. DOI <https://doi.org/10.32850/sulj.2023.1.37>
10. Богатирьов І.Г., Василяк Д.К., Шкута О.О. Теорія і практика виправлення та ресоціалізації засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях середнього рівня безпеки : навчальний посібник. Київ : Дакор, 2014. 176 с.
11. Ягунов Д. Служба пробації: концепція, засади діяльності, організаційна структура. URL: <https://dmytro-yagunov.at.ua/publ/1-1-0-2> (дата звернення: 15.10.23).
12. Lutsiuk K., Dolhov A., Svynarenko Y., Shkuta O., Konopelskyi V. (2022) International experience of correction and resocialization of prisoners sentenced to imprisonment. *Revista Cuestiones Políticas*. Vol. 40 № 75 (2022). P. 79-88. Emerging Sources Citation Index (ESCI) Web of Science